

Warszawa, dnia 22.08.2023

dr hab. Maria Załęska, prof. UW
Katedra Italianistyki
Uniwersytet Warszawski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Marcina Deutschmanna
pt. „Dyskursy polskiej blogosfery: Analiza strategii retorycznych
wybranych internetowych komentatorów politycznych”,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Katarzyny Molek-Kozakowskiej, prof. UO
oraz promotora pomocniczego, dr. Michała Wanke**

Przedstawiona przez Doktoranta do recenzji rozprawa liczy 252 strony, w tym 224 strony tekstu głównego; reszta to bibliografia, wykaz skrótów, tabel, rysunków oraz streszczenie po polsku i po angielsku.

Praca podejmuje bardzo interesujący i złożony temat badawczy, a mianowicie relacje między światem polityki, mediów i obywateli, ujmowane z perspektywy komentarzy pojawiających się na Facebooku i Twitterze. Tematyka tych komentarzy – zabójstwo Pawła Adamowicza – dotyczy budzącego silne emocje tematu śmierci.

W kwestii terminologii, warto by poszukać bardziej adekwatnego terminu niż 'blogosfera', który kojarzy się z gatunkiem tekstu 'blog'. Użyte w tytule rozprawy sformułowanie – „analiza [...] wybranych internetowych komentatorów politycznych” – jest niezbyt fortunne. Po przeczytaniu rozprawy czytelnik rozumie wprawdzie zamysł Doktoranta, lecz koncepcja powinna być jasna już od samego początku. Tytułowe sformułowanie – „komentatorzy polityczni” – kojarzy się z profesjonalistami, zawodowo zajmującymi się publicznym formułowaniem komentarzy na temat działań polityków; nie oni jednak są bohaterami rozprawy. Co więcej, użyte w tytule pojęcie „komentatorów” przywołuje na myśl *jednostki*, podczas gdy w trakcie wywodu sam Doktorant wybiera dla nich zbiorczą nazwę *publiczność*. Wątpliwości budzi też użycie w tytule słowa „polityczny”. Czy sam fakt komentowania zabójstwa polityka musi oznaczać z definicji, że „komentator” jest „polityczny”? Warto byłoby doprecyzować te

kwestie, zwłaszcza że sam Doktorant w rozdziale 6 wyróżnia w komentarzach dyskursywne procesy o charakterze metapolitycznym: „upolitycznianie” i „odpolitycznianie”. Dlatego w przygotowaniu rozprawy do druku sugeruję sformułowanie tytułu bardziej adekwatnego do treści.

Z punktu widzenia struktury, rozprawa jest czytelnie podzielona na trzy części (I – „Deliberacja i polityczność w internecie oraz badania polskich dyskursów politycznych”; II – „Retoryka, dyskurs i strategie retoryczne”; III – „Studium przypadku debaty po śmierci Pawła Adamowicza”). Każda część obejmuje po dwa rozdziały.

Z perspektywy treści, po „Wstępie” pierwsze trzy rozdziały obejmują krytyczne omówienie dotychczasowego stanu badań i zasobu pojęciowego, natomiast pozostałe trzy to założenia badań własnych i analizy zgromadzonego materiału. Na końcu znajduje się podsumowanie całej rozprawy. Wywód Doktoranta sytuuje się w ramach nauk o języku, na pograniczu językoznawstwa, retoryki, teorii argumentacji i krytycznej analizy dyskursu. Autor umiejętnie czerpie też z dorobku filozofii politycznej, politologii i nauki o mediach.

„Wstęp” (str. 5-22) stanowi użyteczne, syntetyczne nakreślenie projektu badawczego. W rozdziale pierwszym – „Sfera publiczna, deliberacja w blogosferze i internetowe publiczności” (str. 24-66) – Autor dowodzi nie tylko swojego odczytania w literaturze przedmiotu po angielsku i po polsku, lecz także umiejętności krytycznej prezentacji kierunków badań istotnych w omawianym obszarze badawczym, uwidaczniania tematów spornych i propozycji ich rozwiązania.

Na tle tych wstępnych rozróżnień, dyskutowanych w literaturze światowej, w rozdziale drugim – „Badania polskiej sfery publicznej i dyskursywne konstrukcje politycznej rzeczywistości w internecie” (str. 67-85) – kieruje uwagę na specyfikę polskiego środowiska internetowego jako sfery publicznej. Wśród wielu interesujących poznawczo uwag merytorycznych, szczególnie istotne dla części analitycznej jest wyróżnienie w polskim środowisku internetowym trzech typów publiczności: liberalnej, konserwatywnej i antysystemowej. Pozwala to Autorowi spopularyzować koncepcję polaryzacji, pokazując, że faktyczne interakcje wykraczają poza umowne dwa bieguny.

Po omówieniu złożoności zjawisk komunikacji w sferze publicznej, w rozdziale trzecim – „Retoryka i krytyczna analiza dyskursu” (str. 86-121) – Doktorant oferuje przegląd ujęć teoretyczno-metodologicznych dotyczących badania perswazji. Doktorant omawia starożytne koncepcje komunikacji perswazyjnej i krótko nawiązuje

do modeli retoryki współczesnej. Według Autora, retoryka starożytna, wypracowana w zupełnie odmiennych warunkach komunikacyjnych, zasadniczo nie może stanowić użytecznego narzędzia badania komunikacji wirtualnej. Dlatego poszukuje dla siebie inspiracji we współczesnej analizie dyskursu, ze szczególnym uwzględnieniem Krytycznej Analizy Dyskursu oraz ujęć historyczno-dyskursywnych. Podejścia te, choć zgodnie w wywodem Doktoranta w jakiejś mierze wywodzą się ze starożytnych zainteresowań argumentacją i dialektyką, proponują jednak koncepcje modelowania dostosowane do współczesnej złożoności form komunikacyjnych.

W rozdziale czwartym – „Kategorie analityczne i metodologia badań własnych” (str. 122-144) – Doktorant odnosi się do tytułowego pojęcia „strategii retorycznych” i samej retoryki. Trudności w zdefiniowaniu retoryki i usytuowaniu jej wobec innych ujęć perswazji i – szerzej – wobec innych dyscyplin są powszechnie znane specjalistom w tej dziedzinie. Doktorant jest zresztą tego świadomy, referując historię różnych ujęć retoryki.

Poniżej odnoszę się tylko do tego, co Doktorant przedstawia jako własne wybory w dziedzinie retoryki. Przedstawione przez Doktoranta decyzje teoretyczno-metodologiczne z pewnością inspirują do podjęcia dłuższej merytorycznej dyskusji. Na potrzeby recenzji ograniczę się tylko do kilku najważniejszych kwestii.

Omawiając kluczowe dla rozprawy pojęcie ‘strategie *retoryczne*’, Autor podziela pogląd, że „strategie retoryczne różnie się definiuje, lecz istnieje jednak dość powszechny konsensus co do ich nakierowania na przekonywanie kogoś do czegoś za pomocą dostępnych środków wyrazu” (str. 124). Jest to zapewne nawiązanie do klasycznej definicji, zgodnie z którą retoryka to „umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonujące” (Arystoteles, *Retoryka* 1355b). Jest to bardzo pragmatyczna koncepcja retoryki jako sztuki radzenia sobie w każdych okolicznościach poprzez inteligentne wykorzystywanie wszelkich dostępnych środków perswazji.

Jednak w konkluzjach, potwierdzając własną decyzję o wyborze innych niż retoryka klasyczna modeli analitycznych, Doktorant odwołuje się do innej definicji retoryki, uwypuklającej kwestie etyki i estetyki (czyli związanej z poglądami Cycerona). „Retoryka dotyczyła sztuki pięknego mówienia, doboru argumentów i środków w taki sposób, żeby to było skuteczne perswazyjnie, ale również rzetelne i moralnie właściwe” (str. 221). Argumentem za odrzuceniem retoryki klasycznej jako ramy badawczej jest to, że wprawdzie „komentatorzy próbują używać różnego

rodzaju środków charakterystycznych dla retoryki” (str. 221), ale czynią to nie respektując kanonów piękna i poprawności: np. wyrażenia idiomatyczne są „przywoływane niedokładnie, często nieprawidłowo lub łączone w zaskakujący lub nielogiczny sposób” (str. 221). Innymi słowy, „retoryka jako sztuka pięknego mówienia pojawia się zatem w blogosferze w bardzo ograniczonym zakresie” (str. 221).

Po pierwsze, Doktorant nie zachowuje konsekwencji w odniesieniu do deklaracji definicyjnych. Po drugie – kojarzenie retoryki z obszarem krasomówstwa nie oddaje sprawiedliwości teorii retorycznej. Co więcej, w całościowej koncepcji retoryki, w ramach elokucji – czyli zakresu retoryki związanego z estetyką wypowiedzi – omawiano nie tylko kategorię *virtus* (czyli ogólnie mówiąc „cnoty”, w tym wypadku piękna, poprawności itd.), lecz także kategorię *vitium* (czyli najogólniej mówiąc – błędów).

Do dyskusji skłania także wizja retoryki współczesnej, zaproponowana przez Autora. Po pierwsze, na stronie 122 Doktorant pisze, że „[...] współczesna retoryka, rozumiana jako nauka o dyskursach perswazyjnych, może być zaklasyfikowana jako pewne podejście w ramach analizy dyskursu, a dokładniej w ramach KAD”. Taka redukcja retoryki tylko do krytycznej analizy dyskursu (KAD) nie znajduje uzasadnienia w praktykach badaczy, wywodzących się z dyscyplin innych niż językoznawstwo (by przywołać choćby tylko analizy retoryczne różnych dyskursów autorstwa Umberto Eco, literaturoznawcy i semiotyka).

Po drugie, zdaniem Doktoranta, „tym, co wyróżnia retorykę spośród innych podejść w ramach AD [analizy dyskursu], jest skupienie badań na argumentacji” (str. 122). Jest to redukcja w stosunku do tego, jak retorykę postrzegają jej badacze: retoryka w pierwotnej koncepcji obejmuje bowiem pięć obszarów (*inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio*), a współczesne badania rozszerzają się także np. na retorykę wizualną czy akustyczną. Argumentacja zatem (orientacyjnie – retoryczna *inventio*) stanowi zatem zaledwie część obszaru badań retoryki. Co więcej, Doktorant nie ustrzegł się popadnięcia w sprzeczność: opisuje bowiem retorykę w kategoriach *argumentacji*, lecz w rozdziale szóstym, we własnych analizach tytułowych strategii *retorycznych*, zajmuje się perswazją, którą określa jako *nieargumentacyjną*.

Po trzecie, wprowadzie Doktorant opisuje retorykę w kategoriach *argumentacji* (czyli retorycznej *inventio*), lecz we własnych analizach strategii retorycznych (rozdział 5 i 6) posługuje się pojęciami, które w ramach klasycznej koncepcji retoryki

kategoryzowano jako *elocucję* (kwestie poprawności językowej, jasności przekazu, stosowności oraz stylu, z uwzględnieniem tropów i figur retorycznych). Same te analizy pokazują, że elokucja nie ogranicza się do „pięknego mówienia”: analizowane komentarze są bowiem „niepiękne”, a mnóstwo w nich środków retorycznych.

Jak wspomniałam, definicja retoryki i określenie relacji między retoryką a innymi dyscyplinami i podejściami badawczymi, w tym [krytyczną] analizą dyskursu (AD i KAD) jest niełatwe, więc powyższe uwagi mogą posłużyć Doktorantowi do doprecyzowania kluczowych dla rozprawy pojęć w trakcie przygotowywania tekstu do publikacji.

Ogólnie należy jednak podkreślić, że Doktorant wykazuje się zaawansowanymi umiejętnościami konstruowania własnego projektu badawczego i rozwiniętą świadomością konsekwencji własnych wyborów metodologicznych. Wprawdzie Autor traktuje 'komentarz' jako kategorię domyślną (brak w bibliografii choćby odniesienia do pracy Bogdanowskiej „Komentarz i komentowanie”, a także do nowszych prac na ten temat), lecz sama konstrukcja korpusu komentarzy dotyczących zabójstwa Pawła Adamowicza, pochodzących z Facebooka oraz z Twittera i zakodowanych w programie Atlas.ti 23, jest starannie przemyślana. Odpowiednie kodowanie treści pozwoliło Doktorantowi na wychwycenie w sposób zobiektywizowany trendów i dominujących tematów komentarzy.

Do badania jakościowego wstępnie uporządkowanych przykładów Autor wybrał dwie koncepcje, wywodzące się z Krytycznej Analizy Dyskursu. Pierwszą jest koncepcja argumentacji praktycznej (Fairclough i Fairclough 2012), obejmująca pięć kategorii analitycznych: roszczenie oraz przesłanki wartości, okoliczności, celu i środka do celu. Druga to tzw. HAD, czyli historyczna analiza dyskursu (Reisigl i Wodak 2016), w której operuje się językowymi wykładnikami nazywania, orzekania, wzmacniania, tonowania i perspektywizacji. Wprawdzie Doktorant nie deklaruje w rozdziale metodologicznym, że będzie czerpać z zasobów retorycznej *elocutio*, lecz faktycznie to czyni w rozdziałach o charakterze analitycznym.

Na uznanie zasługuje rozwinięta świadomość metodologiczna Doktoranta w dziedzinie analizy dyskursu: potrafi przekonująco uzasadnić wprowadzone przez siebie modyfikacje opisanych wyżej modeli, odwołując się do cech badanego materiału językowego i sposobu jego funkcjonowania w przestrzeni wirtualnej (np. wielogłosowość, asynchroniczność, fragmentaryczność, intertekstualność, specyficzne sposoby kontrargumentowania i dodawania przesłanek).

, Rozdział piąty – „Studium przypadku: Strategie retoryczne w debacie po zabójstwie Pawła Adamowicza” (str. 145-184) – ma charakter opisowo-analityczny. Zgodnie z podziałem treści zastosowanym przez Autora, rozdział dotyczy strategii mających charakter argumentacyjny (w odróżnieniu od strategii zasadniczo nieargumentacyjnych, opisywanych w kolejnym rozdziale). Autor wykazuje się umiejętnością porządkowania heterogenicznego materiału według kategorii analitycznych: wyróżnienia dominujących tematów komentarzy oraz – w ich ramach – rekonstrukcji abstrakcyjnych schematów wyżej wspomnianej „argumentacji praktycznej”. Przywołane konkretne przykłady z korpusu Doktorant analizuje bardzo precyzyjnie, nieomal słowo po słowie, identyfikując rozmaite środki opisywane w modelu HAD oraz środki, w klasycznej retoryce zaliczane do repertuaru elokucji, a także umiejętnie rekonstruuje sens komentarzy poprzez odwołanie się do wiedzy kontekstowej.

Rozdział szósty – „Upolitycznienie i mitologizacja jako strategie retoryczne” (185-212) – dotyczy strategii, jak to ujmuje Autor, „nieargumentacyjnych”, służących „reprezentacji”. Dlatego właśnie w ich analizie Autor nie stosuje modelu argumentacji praktycznej, lecz tylko HAD oraz repertuar pojęciowy, w klasycznej retoryce kategoryzowany w ramach elokucji. Zastosowanie do przedstawionych przykładów kategorii „upolitycznienia” i „odpolitycznienia” oraz „mitologizacji” i „demitologizacji”, wraz z analizą środków retorycznych służących kreowaniu odpowiadających im reprezentacji rzeczywistości oraz analizą trzech typów publiczności prowadzi do bardzo wartościowych poznawczo obserwacji na temat perswazyjności środków o charakterze metapolitycznym.

Końcowe konkluzje – „Podsumowanie – strategie retoryczne komentatorów politycznych w internecie” (str. 213-224) – to bardzo interesujące, wnikliwe i zniuansowane uwagi, świadczące o zdolności Doktoranta do myślenia na poziomie specjalistycznym i formułowania uogólnień.

Rozprawę charakteryzuje bardzo dobry styl wywodu akademickiego, prowadzonego sprawnie i z wykorzystaniem adekwatnej terminologii. Gdziekolwiek trafiają się drobne uchybienia, np. błąd w nazwisku (jest *Olbrecht-Tyteca*, a powinno być *Olbrechts-Tyteca*).

Pewne zastrzeżenia budzi sposób oznaczania cytatów. Na przykład, na stronie 91 wskazano na źródło cytatu w następujący sposób: „(Arystoteles 2004, s. 44)”. Powszechnie przyjętym sposobem cytowania dzieł

retorycznych jest odwołanie się do ponumerowanych paragrafów odnośnych tekstów, dzięki czemu – niezależnie od podziału na strony i daty wydania konkretnego tłumaczenia Arystotelesa – zawsze można znaleźć odnośny fragment. Niektóre cytaty są podane bez zidentyfikowania strony cytowanego dzieła, co znacznie utrudnia czytelnikom odnalezienie miejsca, z którego pochodzi dany fragment (np. na stronie 35).

Powyższe sugestie dopracowania i doprecyzowania pewnych pojęć czy sformułowań przed opublikowaniem tekstu służą udoskonaleniu wyводу, który już w chwili obecnej prezentuje bardzo dobry poziom merytoryczny. Rozprawa stanowi wartościowy wkład do badań nad nowymi formami oddziaływań perswazyjnych w epoce platform networkingowych, influencerów i zróżnicowanych publiczności. Praca ma także wartość społeczną: uzmysławia przeciętnemu użytkownikowi mediów, ile umyka jego uwadze i jak bardzo potrzebna jest ciągła edukacja medialna.

W podsumowaniu stwierdzam z pełnym przekonaniem, że rozprawa mgr. Marcina Deutschmanna spełnia wszystkie wymagania określone w art. 13, ust. 1 Ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dziennik Ustaw z 2017 r., poz. 1789) i tym samym wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

